

HEZÂRELER HAZARALAR

Dr. Neslihan DURAK

Malatya 2008

Her Hakkı Saklıdır.

1.Baskı
ISBN 978-9944-0713-0-7

Kapak Tasarım
Fehmi KOLÇAK

Baskı
Öz Serhat Yayıncılık
Tel: 0 422 323 35 66
Sivas Cd.No:11 MALATYA

**Değerli Hocam Prof. Dr. Enver KONUKÇU'ya
en derin saygılarımla**

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	III
KISALTMALAR	V
KAYNAKLAR VE ARAŞTIRMALAR	VII
A. KAYNAKLAR	IX
B. ARAŞTIRMA VE İNCELEMELER	XIX
GİRİŞ	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.

I. BÖLÜM

HAZARALARIN ORTAYA ÇIKIŞI

- A. HAZARA ADI VE ANLAMI ..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
  - a. Coğrafi Bir Ad Olarak Hazara ....**Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
  - b. Askeri Bir Terim Olarak Hazara .**Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
- B. HAZARALARIN MENŞEİ MESELESİ**Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
  - a. Afganistan'ın En Eski Yerleşimcileri Olarak Hazaralar**Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
  - b. Türk Soyundan Geldiğine Dair İddialar**Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
  - c. Moğol Soyundan Geldiğine Dair İddialar**Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
  - ç. Karışmış Bir Topluluk Olarak Hazaralar**Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
  - d. Hazaraların Tibet Menşeli Olduğuna Dair İddialar**Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
- C. HAZARALARIN ANTROPOLOJİLERİ**Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**

II. BÖLÜM

ÇİNGİZLİ VE TİMURLULAR DÖNEMİNDE HAZARALAR

- A. HAZARALARIN TEŞKİLİ ..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
  - a. Möngke Kağan Döneminde Hazaralar**Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
  - b. İlhanlı-Çağataylı Mücadelesi ve Hazaraların Müstakilleşmesi**Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
- B. TİMURLU DÖNEMİNDE HAZARALAR**Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
  - a. Timur'un Hazara Yurdu ve Çevresini Hakimiyeti Altına Aması**Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
  - b. Mirza Şahruh DönemindeHazaralar**Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
- C. ARGUNŞAHLAR DÖNEMİNDE HAZARALAR**Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
  - a. Emir Zünnûn Argun'un Hazaraları İtaat Altına Alması**Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
  - b. Baykara-Argun-Babur İttifakı ve Hazaralar**Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**

III. BÖLÜM

BABURLULAR DÖNEMİNDE HAZARALAR

- A. BABUR DÖNEMİ..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
- a. Babur'un Hazara Seferi.....**Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
- b. Gavurbend Baskını.....**Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
- c. Türkmen Hazaralarının Yağmalanması**Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
- ç. Argunların Hakimiyet Altına Alınması**Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
- B. HUMAYUN DÖNEMİ ..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
- C. BABURLU- SAFEVİ ÇEKİŞMESİNDE HAZARALAR**Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**

IV. BÖLÜM

AFGANŞAHLARI DÖNEMİNDE HAZARALAR

- A. AHMED ŞAH DURRANİ DÖNEMİNDE HAZARALAR**Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
- B. DOST MUHAMMED DÖNEMİNDE HAZARALAR**Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
- C. EMİR ŞİR HAN DÖNEMİNDE HAZARALAR**Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
- Ç. ABDURRAHMAN HAN DÖNEMİ**Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**

V. BÖLÜM

XX. YÜZYILDA HAZARALARIN DURUMU

- A. ABDURRAHMAN HAN SONRASI AFGAN DEVLETİNİN HAZARA POLİTİKASI ..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
- a. Emir Habibullah Dönemi ve Mülteci Hazaraların Afganistan'a Daveti .....**Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
- b. Nadir ve Zahir Şahların Hazaraları Peştunlaştırma Politikaları**Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
- c. Hazaraların Kabinede İlk Defa Yer Almaları**Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
- ç. Nur Muhammed Taraki Rejimi (Nisan 1978-Eylül 1979)**Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
- d. Hafızullah Amin Rejimi (Eylül 1979-Aralık 1979)**Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**

VI. BÖLÜM

HAZARALARI TEŞKİL EDEN BOYLAR

- A. GÜNÜMÜZDE VARLIĞINI SÜRDÜREN HAZARA BOYLARI **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
- a. Daylar..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
- aa. Dayzengi..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
- ab. Daykundi ..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
- ac. Dayçoban..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
- aç. Daymirdat..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
- ad. Daykalan..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
- b. Coğrafi Yer adlarıyla Anılan Hazara Boyları **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
1. Gavis Hazaraları ..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
2. Zeidnat Hazaraları ..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
3. Uruzgani Hazaraları ..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
4. Paklia Hazaraları ..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
5. Jaguri Hazaraları ..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
6. Kargalı ve Kuzi Hazaraları.. **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
7. Hust (Host) ve Fereng Hazaraları **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
8. Çagal Hazaraları..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
9. Zabuli/Gazne Hazaraları ..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
10. Talekân Hazaraları ..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
11. Gulfegân Hazaraları ..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
12. Nemak Hazaraları..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
13. Deraim ve Teşkân Hazaraları **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
14. Rustak Hazaraları ..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
15. Kunduz Hazaraları..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
16. Hulm Hazaraları ..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
17. Sorhu Parsa Hazaraları ..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
18. Kayan Hazaraları..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
19. İsmaili Hazaraları ..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
20. Kuzeyli Hazaralar..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
21. Pençşir Hazaraları ..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
22. Gur Hazaraları ..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**

23. Habsh Hazaraları ..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
24. Puşt Kûh Hazaraları ..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
25. Kale-i Nev (Kala Nau)/ Badğis Hazaraları **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
26. Firuzkuhi Hazaraları ..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
27. Germsir ve Zemindaver Hazaraları **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
28. Kûh-i Baba Hazaraları ..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
29. Bedahşan Hazaraları ..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
30. Kolhal ve Kolhiç Hazaraları **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
31. Badarav, Bağal ve Gadi Hazaraları **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
32. Çaç Hazaraları ..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
33. Kök Çınar Hazaraları ..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
34. Tokluk Hazaraları ..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
- c. Boy, Kabile veya Şahıs Adlarıyla Anılan Hazara Boyları **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
  1. Berberî Hazaraları ..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
  2. Türkmen Hazaraları ..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
  3. Timuri Hazaraları ..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
  4. Oymak/Aymak Hazaraları... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
  5. Taimanni Hazaraları ..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
  6. Sultan Mesudi Hazaraları .... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
  7. Dargun Hazaraları ..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
  8. Şeyh Muhammediler ..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
  9. Kıpçak Hazaraları ..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
  10. Laçın Hazaraları ..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
  11. Tatar Hazaraları ..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
  12. Nikudari Hazaraları ..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
  13. Karlık (Karluk) Hazaraları .. **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
  14. Besud Hazaraları ..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
  15. Nayman Hazaraları ..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
  16. Poladi/ Fûlâdî Hazaraları ..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
  17. Şeyh Ali/Ali İlâhi Hazaraları **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**

18. Bayat Hazaraları ..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
19. Tarhan Hazaraları ..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
20. Kalaç, Chalac ve Chalach Hazaraları **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**

VII. BÖLÜM

HAZARALARIN İKTİSADİ VE SOSYAL DURUMLARI

- A. HAZARALARIN GEÇİM KAYNAKLARI **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
a. Tarım ..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
b. Hayvancılık ..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
c. Madencilik ve El Sanatları ..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
B. HAZARALARIN KÜLTÜR VE GELENEKLERİ **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
a. Dil ..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
b. Din ..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
ba. Tekyehaneler ..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
bb. Bayramlar ve Dini Törenler **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
C. SOSYAL TEŞKİLAT ..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
a. Bey, Han ve Mir ..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
b. Erbab ..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
c. Mollalar ..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
ç. Aile ..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
ça. Evlilik ..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
çb. Akrabalık ..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
Ç. HAZARALARDA BATIL İNANÇLAR **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
a. Gengi Töreni ..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
b. Çocuğu Olmayan Kadınlarla İlgili İnançlar **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
c. Doğum ve Ad Koyma Hususları **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
ç. Nazar Değmesi ile İlgili Hususlar **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
d. Ölümle İlgili Hususlar ..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
e. Kutsal Ağaç ve Bitkiler ..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
SONUÇ ..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
BİBLİYOGRAFYA ..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
HARİTALAR 165

DİZİN	171
-------------	-----

ÖNSÖZ

Bugünkü Afganistan ahalisi çevreden gelip bölgeye yerleşen halklar ile bunların zaman içerisinde değişime uğramış kesimlerinden meydana gelmektedir. Hazaralar da bu halklardan birisidir. XVI. yüzyılın başlarında ayrı bir etnik grup olarak kaynaklara intikal eden bu topluluk son yüzyıla kadar ülkenin en dağlık yöresinde kendi halinde, sakin, biraz başına buyruk ama merkezi otoriteye karşı yükümlülüklerini büyük ölçüde yerine getirmek suretiyle varlığını sürdürmüştür. XIX. yüzyılın sonlarına doğru Afgan yönetim elitinde baş gösteren zihniyet değişikliği, yani devlet hayatında diğer halkları Sünnileştirip, Peştunlaştırma düşüncesinin ağırlık kazanması diğer bir kısım halkla birlikte Hazaraların şiddetli bir baskı ve zulüm dönemi yaşamasına sebep olacaktır.

Günümüzde önemli bir kesimi ülkesinin dışında yaşamak zorunda bırakılan Hazaraların geriye kalanları da özyurdunda görmezlikten gelinerek adeta yok sayılmaktadır. Son otuz yıldır Afganistan'da ortaya çıkan gelişmeleri büyük bir ilgi ve dikkatle takip eden Türk kamuoyunun fazla tanınmadığı bu toplulukla ilgili ülkemizde bilinenler de yakın zamanda birkaç ilim adamının kendi imkân ve gayretiyle meydana getirdiği az sayıdaki araştırmanın muhtevasıyla sınırlıdır. O sebeple bu araştırma Hazara tarih ve kültürünü bir bütün halinde, ana hatlarıyla ortaya koyacak şekilde planlanmıştır. Dolayısıyla halen Afganistan'ın en kalabalık üçüncü topluluğu olan Hazaraların ihmal edilmiş tarihleriyle ilgili meselelerin çözümüne az ya da çok bir katkıda bulunabilmek, ortaya çıkacak bir takım yeni bilgiyi kamuoyuna sunup paylaşabilmek bizi mutlu edecektir. Ayrıca bu çalışmanın, yapılacak yeni araştırmalar için yol gösterici bir niteliği haiz bulunduğu düşüncesi de heyecan vermektedir.

Çalışmalarım sırasında büyük yardımda bulunan başta Durmuhammed Salihi, Abdullah Muhammedi, Ali Mobarez olmak üzere Türkiye'de yaşayan Hazara asıllı pek çok gence teşekkürü bir borç bilmekteyim. Bu gençleri tanımama vesile oldukları gibi bazı kaynakların temininde de hiçbir imkânı benden esirgemeyen değerli akademisyen Doç. Dr. Bilgehan Atsız Gökdağ ile Dr. Yaşar Kalafat'a şükranlarımı arz ediyorum. Çalışmalarım sırasında hiçbir zaman yardımını esirgemeyen kıymetli mesai arkadaşım Dr. Suat Vural'a da müteşekkirim. Varlığından büyük mutluluk duyduğum ve böyle bir araştırmanın hazırlanması sırasında

IV

her yönden teşvik ve desteğini gördüğüm muhterem hocam Prof. Dr. Enver Konukçu'ya minnettarım. Akademik hayatımın her aşamasında olduğu gibi bu konunun tespit ve şekillenmesinde, gerek kütüphanesinden gerekse engin fikirlerinden istifade ettiğim, görüşleriyle çalışmamın zenginliğini sağlayan, kıymetli vakitlerini ayırarak pek çok problemin çözümü hususunda yardımcı olan fedakâr hocam Prof. Dr. Salim Cöhcce'ye şükranlarımı sunmak da benim için mutluluk verici bir görevdir.

Malatya 2008

Dr. Neslihan DURAK

KISALTMALAR

A.T.: Ahsenü't Tevarih

AÜEFAD: Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırmaları Dergisi

Bkz.: Bakınız

D.İ.A: Diyanet İslam Ansiklopedisi

D.L.T.: Divan-ı Lügat-it Türk

DGBİT: Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi

ed.: Editör

İ.A.: İslam Ansiklopedisi

M.Ö.: Milattan Önce

n.: Dipnot

nşr.: Neşreden

s.: sayfa

S.: Sayı

T.T.K.: Türk Tarih Kurumu

vd.: ve devamı, ve diğerleri

yy.: Yüzyıl

KAYNAKLAR VE ARAŞTIRMALAR

Hazaraların ortaya çıktığı bölgenin, yani Hazara Yurdu'nun önemli göç, ticaret ve askeri yolların dışında kalması yanında bu toplumun sosyal yapısından kaynaklanan bir takım olumsuzluklar sebebiyle araştırma konumuzla ilgili doğrudan bilgi veren her hangi bir kaynak bulunmamaktadır. Ona rağmen üzerinde çalışılan yaklaşık sekiz yüz yıllık süreçte Afganistan'ın tarihi, coğrafyası ve etnolojisi ile ilgili meydana getirilen çok sayıda eser¹ böyle bir araştırmanın yapılmasına imkân vermiştir. Bunları her ne kadar konuyla ilgili ikinci, üçüncü elden kaynaklar olarak düşünmek mümkün ise de Hazaraların özellikle XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren çevrelerinde gelişen olaylarda büyük oranda olguları meydana getiren muharrik güç ya da onları şekillendiren unsurlardan birisi haline gelmiş olmaları bu eserlerin en azından bir kısmını bahse konu toplulukla ilgili esaslı bilgiler veren kaynaklar seviyesine yükseltmektedir.

Bunların dışında çeşitli maksatlara, özellikle de askeri gelişmelere bağlı olarak yapılan araştırma ve incelemeler esnasında elde edilen veriler ile gözlemlere dayanılarak hazırlanmış birkaç eser de Hazaralarla ilgili bilgi veren ana kaynak niteliğini haiz bulunmaktadır. Daha çok son iki yüz yılın ürünü olan bu eserlerden bir kısmı meydana getirildikleri dönemde halkın halen muhayyilesinde yaşatıp içinde bulunduğu çağa uyarlayarak şekillendirdiği ve genellikle sözlü edebiyat ürünü olarak dışa vurduğu geçmişe dair bir takım olayların anlatılarını toplamış olması bakımından da önemlidir.

İngiliz, Fransız, Alman, Afgan ve İranlı araştırmacıların kendi dillerinde ortaya koyduğu bu türden eserlerin özellikle son dönemlerle ilgili çok kıymetli bilgiler sunduğu yadsınamayacak bir gerçektir. Buna karşılık bahse konu dönemde Hazaralar bir yana Afganistan ile ilgili Türk araştırmacıların meydana getirdiği bir tek eser dahi bulunmamaktadır. Hâlbuki Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde, önce istihbarî sonra da Panislamizm bağlamında ideolojik boyutta başlayıp gelişen Türk-Afgan ilişkileri İstiklal

---

¹Bkz., K. McLachlan-W. Whittaker, **A Bibliography of Afghanistan: A Working Bibliography of Materials on Afghanistan with Special Reference to Economic and Change in the Twentieth Century**, Cambridge 1983.; S. Wahab, **Arthur Paul Afghanistan Collection Bibliography II**, Omaha 2000.

VIII

Savaşı ve müteakip dönemde en üst düzeye çıkmıştı.² Buna bağlı olarak ülkemizde Afganistan'a dair birkaç telif ve tercüme eser yayınlanmış ise de bunların hiçbirisinde Hazaralarla ilgili bir bahis bulunmamaktadır.³ Esasen Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümünden, 1978'e kadar geçen sürede Türk-Afgan ilişkilerinde belirgin bir durağanlık, hatta gerileme söz konusudur. Ancak bu ülkenin 1978'de Rus işgaline uğramasıyla birlikte yeni bir sürece girecektir. İşte bu süreçte Afganistan'da bazı Türk boylarının da yaşadığının "resmen" kabul edilmesinden sonra Türkiye'de bu ülkeyle ilgili bilgiler artmaya başlayacaktır. Ancak bu bilgiler büyük oranda çeşitli basın yayın organlarında yer alan çoğunlukla da siyasi içerikli haberlerle sınırlı kalmıştır.

Son dönemde ülkemizde, Hazaralarla ilgili Mehmet Saray, Yaşar Kalafat ve Bilgehan Atsız Gökdağ az sayıda fakat önemli çalışmalar⁴ yapmışlardır ki, araştırmamızda bunlardan önemli ölçüde istifade edilmiştir. Onun dışında araştırılan konuyla ilgili bilgi üretilebilecek arkeolojik delillere sahip bulunulmamaktadır. Ayrıca bu araştırmada bir takım zaruretlerden dolayı tarihin kaynakları arasında yer alan kitabe ve sikkeler ile Afganistan'ın hâlihazırda içerisinde bulunduğu vaziyet sebebiyle arşiv vesikaları kullanılamamıştır. Esasen hiçbir dönemde müstakil bir devlete sahip olamayan Hazaralara dair bir sikkenin varlığı düşünülmemektedir. Onlardan bahseden her hangi bir kitabe de şu ana kadar ele geçmemiştir. O sebeple yapılan araştırmanın belli başlı kaynaklarını yukarıda da işaret

² Geniş bilgi için bkz., S.Cöhce, "Atatürk Döneminde Türk-Afgan Münasebeleri", **Afganistan Üzerine Araştırmalar**, (nşr., A. Ahmetbeyoğlu), İstanbul 2002, s.103-148; B. N. Şimşir, **Atatürk ve Afganistan**, Ankara 2003.

³ Bkz., Muhammed Fazlı, **Resimli Afgan Seyahati**, İstanbul 1909 ; Şirvanlı Ahmet Hamdi Efendi, **Seyahât-nâme-i Hindistan, Svat ve Afganistan**, İstanbul 1903 ; Bu dönemde İslam Ansiklopedisi'nde yayınlanan sadece iki madde için ayrıca bkz., M. L. Dames , "Efganistan", **İ.A.**, **IV**, s.133-168; M. L. Dames, "Hezâre", **İ.A.**, **V/1**, s.447vd.

⁴ Örnek olmak üzere bkz., M. Saray, **Rusya'nın Türk İllerinde Yayılması**, İstanbul 1975; M. Saray, **Dünden Bugüne Afganistan**, İstanbul 1981; M. Saray, **Türk-Afgan Münasebetleri**, İstanbul 1984; M. Saray, **Afganistan ve Türkler**, Ankara 2002; Y. Kalafat, **Balkanlar'dan Uluğ Türkistan'a Türk Halk İnançları I-II**, Ankara 2005; B. A. Gökdağ, **Afganistan'da Türklük ve Hazaralar**, Ankara 2000 ; D. Salih-M.Y. Kalafat, "Hazara Türklerinde Halk İnançları", **Anayurttan Atayurda Türk Dünyası**, VIII/20 (2000), s.31-52; A. Çelik, "Afganistan'daki Hazara Türkleri İle Doğu Karadeniz Bölgesi'ndeki Çepni Türkleri Arasında Yaşayan Halk İnanmaları Üzerine Bir Mukayese Denemesi", **Milli Folklor**, XIII/50 (2001), s.9-22.

edildiği gibi Afganistan ile ilgili bilgi veren bir takım vekâyînâmeler, genel tarih kitapları, seyahatnameler ve coğrafyaya dair eserler ile bazı bilim adamlarının yaptığı araştırma ve incelemeler teşkil etmektedir.

A. KAYNAKLAR

Hazaralar gerek yaşadıkları coğrafya, gerekse meydana getirdikleri sosyal yapı itibariyle büyük ölçüde içe kapanık, sahip olduğuyla yetinen, uzun süre kendileri dışındakilerle fazla ilgilenmemiş ancak son iki yüzyıldır dışa açılmaya çalışan, o yüzden de daha çok bu dönemde tarih kaynaklarında kendisine yer bulabilen bir topluluktur. Son yıllara kadar eğitime önem vermemeleri ya da bu alanda kasıtlı bir şekilde geri bırakılmış olmaları sebebiyle kendileri, özellikle de geçmişlerine dair şu veya bu şekilde her hangi bir yazılı kaynak meydana getirememişlerdir. O sebeple Hazaralara dair kaynaklar tamamıyla başkalarının onlar hakkında yazdıkları genellikle eksik, yetersiz hatta yanlış bilgilerin yer aldığı az sayıda eserden ibarettir. Bunlar;

Moğolların Gizli Tarihi ya da **YuanCh'ao Ps-Shi** : Çingizliler tarihinin ana kaynaklarından olan bu eserin Ahmet Temir tarafından Türkçe tercümesi yayınlanmıştır.⁵ Menşei efsanelerinden başlayarak Ögedey Kağan (1229–1241) dönemine kadar olan Moğol tarihinin anlatıldığı bu eserin 1240'da tamamlandığı zannedilmektedir. Moğol menşei efsaneleri ile geçmiş çağlara ait bilgiler halk söylencelerinden derlenmiş olmakla birlikte Çingiz dönemi olaylarının bizzat yazarın müşahedelerine dayanmış olması kuvvetle muhtemeldir.⁶ Eserde Çingiz'in soyunun Türklerde olduğu gibi "Bozkurt"a dayandırılmak istenmesi kurduğu hanedanın meşruiyetini pekiştirmek amacına yöneliktir.⁷

Uygur harfleriyle yazıldığı tahmin edilen eserin aslı henüz bulunamamıştır. Dönemin olayları yıl sırasına göre anlatılmadığı için kronoloji son derece karışıktır.⁸ Eserde dönemin siyasi olayları geniş bir şekilde verilmekte olup, büyük bir kahraman olarak nitelendirilen Çingiz Han'ın cesareti, ahalsinin sonsuz sadakati geniş bir şekilde anlatılmaktadır. Bununla birlikte özellikle boylarla ilgili verilen bilgiler bu çalışma açısından

⁵ Bkz., **Moğolların Gizli Tarihi (Monghol-un Niuça Tobça'an/Yüan-Ch'ao Pi-Shi)**, (nşr. A. Temir), TTK. Yayınları II. Dizi, S.13a, Ankara 1948.

⁶ B. Y. Vladimirtsov, **Moğolların İctimai Teşkilâtı**, (nşr. A. İnan), Ankara 1995, s.22

⁷ Bkz., **Moğolların Gizli Tarihi**, s.3.

⁸ V.V. Barthold, **Moğol İstilasına Kadar Türkistan**, (nşr. H.D. Yıldız), Ankara 1990, s.45

büyük önem arz etmektedir. Bir kısmı günümüze kadar gelen boy adlarının pek çoğu ilk defa bu eserde geçmektedir.

Tabakât-ı Nâsîri: Ebu Amr Minhâc ed-dîn Osman b. Sirâc ed-Dîn Muhammed el-Cüzcânî'nin⁹ (1193–1267) 1228'de Hindistan'a geldikten sonra Farsça olarak yazmaya başladığı güzel ve sağlam bir üslûba sahip olan bu eser İslam dünyasında XIII. yüzyılda meydana getirilmiş önemli kaynaklardan birisidir. Geçmiş dönemler büyük ölçüde Ebu'l-Hasan Heysem b. Muhammed Nâbi'nin *Kısas-ı Sâni* adlı eseri ve *Müntehâb-ı Târih-i Nâsirî* ile Fahr ed-Dîn Mübârek Şâh'ın kayıtlarından istifade edilerek hazırlanmıştır. Gurlular dönemi, Dehli Türk Sultanlığı'nın yanı sıra Çingiz'in Afganistan'daki faaliyetleri hakkındaki malumat bizzat Cüzcânî'nin müşahedeleri ya da olaylara bir şekilde müdahil olan kişilerden edindiği bilgilere dayanmaktadır. Onun için dönemin tarih kitaplarında pek bol olduğu üzere rakamlarda ve hadiselerin naklinde bazı mübalağalar olmakla beraber devrin en sağlam bilgi kaynaklarından birisidir.

1260 yılının ortalarında tamamlanarak Dehli Türk Sultanı Nasır ed-Dîn Mahmud'a (1246–1266) sunulduğu için bu adı alan Tabakât-ı Nâsirî, bir mukaddime ile 23 tabakadan meydana gelen umumi bir İslam tarihidir. Gurlular tarihinin ana kaynağı olan eserin 16. tabakası Harezmsahlar ile Çingiz arasında yaşanan hadiselerle ayrılmıştır. Müellifin daha küçük yaşlardan itibaren Gurluların sarayında bulunması ve iyi bir eğitim alarak ilmi faaliyetlerinin yanı sıra idari görevlerde de bulunması Onun dönemin meselelerine vukûfiyetini kolaylaştırmış olmalıdır. Esasen, bulunduğu mevki itibarıyla pek çok hadiseyi yakından müşahede eden ve devrinin ileri

⁹ 1193 yılında Lahor'da dünyaya gelen Cüzcânî, aslen Afganistan'daki Murgâb ile Ceyhun Nehirleri arasında kalan bereketli ovalara sahip vadilerin bulunduğu Cüzcân'dan göç etmiş bir aileye mensuptur. Çocukluğu Firuzkûh'da, sarayda geçmiş, 1220 yılında Tulek'e yerleşmiştir. 1221'de Gurlu prenslerden Melik Nasr ed-Din Bekir'in hizmetine girerek birkaç sefer Kûhistan'a elçi olarak gönderilmiştir. Büyük ihtimalle Moğol tehlikesi sebebiyle Hindistan'a göç edip 14 Mayıs 1227'de Gazne ve Mekran yoluyla Uçç'a gelerek Mu'izzi meliklerinden Uçç hakimi Nâsir ed-Din Kabaca'nın hizmetine girmiştir. Burada, 1227 Kasım'ında Medrese-i Firûzi'de müderrisliğe başlayan Cüzcânî, Melik Nâsir ed-Din Kabaca'nın ölümüyle sonuçlanan Kabaca-Sultan Şems ed-Din İltutmuş mücadelesi sırasında önce 26 Ocak 1228'de Uçç kalesi üzerine yürüten Dehli Türk Sultanlığı ordusundan Melik Tac ed-Din Sencer Kazılık Han'a sığınmış, sonra da 9 Şubat 1228'de Sultan İltutmuş'un hizmetine girerek onunla birlikte Ağustos 1228'de Dehli'ye gelmiştir. Bkz., S. Cöhlce, **Şemsi Melikleri**, Elazığ 1986, (Basılmamış Doktora Tezi), s.XI.

gelen şahsiyetleri ile sıkı temasları olan Cüzçânî, böyle bir eseri¹⁰ meydana getirmede şanslı idi. Ancak Onun büyük yardımlarını gördüğü sultanlar veya beyler hakkında yazdıklarını ihtiyatla karşılamak gerekir.¹¹ Bu çalışmada Afganistan'ın XIII. yüzyıla kadarki tarihi ve demografik yapısı ile bilhassa Çingizlilerin bu ülkedeki faaliyetleri hususunda büyük ölçüde Cüzçânî'nin kayıtlarından istifade edilmiştir.

Tabakât-ı Nâsırî'nin Afganistan ve bugünkü Pakistan dâhil Kuzey Hindistan ile ilgili bölümleri yani, 18. tabakadan sonrası M. A. Çağatayı tarafından bir fihrist eklenerek aynen yayınlanmış¹² ise de en son tamamı bazı not ilaveleri ile birlikte yazma nüshalar ve o zamana kadar eser üzerinde yapılan bütün çalışmalar da gözden geçirilerek Abdu'l Hayy Habibi tarafından tekrar neşredilmiştir.¹³ Ancak bazı sebeplerden dolayı bu çalışmada H. G. Raverty neşri kullanılmıştır.

Târih-i Cihân Güşâ : Tam adı Alâ ed-Din Ebu'l Muzaffer Ata Melik Baha ed-Din Muhammed b. Şems ed-Din Muhammed Ali Cüveyni

¹⁰ Tabakât-ı Nâsırî'nin en eski yazma nüshasının British Museum India Office'de bulunduğunu C. Rieu il H.H. Ethe haber vermektedir. [Bkz., C. Rieu, **Catalogue of the Persian Manuscripts in British Museum I**, London 1879, s.72; H. Ethe, **Catalogue of Persian Manuscripts in the Indian Office**, Oxford 1903] Yalnız bu eserin ilim alemine tenkidi bir surette takdimi H. G. Raverty tarafından yapılmıştır. Onun, yazmaları karşılaştırarak İngilizceye yaptığı tercüme bugün bile kullanılmaktadır. Bilhassa izaha yönelik notlar eserin maiyetini daha da zenginleştirmiştir. [Bkz., Maulana, Minhaj-ud-Din, Abu-Umar-ı-Uzman (Cüzçânî), **Tabakat-ı-Nasiri: A General History of the Muhammadan Dynasties of Asia, Including Hindustan; from A.H.194 (810 A.D.) to A.H. 658 (1260 A.D.) and the Infidel Mughals into Islam**, (nşr. H.G. Raverty), Bengal 1881] O sebeple aynı yıllarda W. Nassau Lees'in yaptığı tercüme Tabakât-ı Nâsırî'nin bazı bölümlerini kısalttığı veya hiç almadığından Raverty'nin ki kadar kullanışlı değildir. [Bkz., Cüzçânî, **Tabakât-ı Nâsırî**, (nşr. W. N. Lees), Calcutta 1864] Bunun yanı sıra eserin Hindistan Tarihi ile ilgili kısımları H.M. Elliot'un başlattığı, fakat tamamlayamadığı için J. Dowson'un titiz bir çalışma neticesinde bitirebildiği Hind Tarihi serisinin ikinci cildinde İngilizceye tercüme edilmiştir.[Bkz., H.M. Elliot-J. Dowson, **The History of India, as Told by Its own Historians II**, London 1869, s.259-383] Ancak bu çalışma daha sonra Sıhahpur-Sıhah Hormosji Hodivala'nın kontrolünde Sir Richard Burn tarafından esaslı bir tenkide tâbi tutulacaktır. [Bkz., S.R. Burn, **Studies in Indo-Muslim History a Critical Conmentary an Elliot and Dowson's of India as Told by Its Own Historians**, Bombay 1939, s.190-237]

¹¹ M.F. Köprülü, "*Cüzçânî*", **İ.A.III**, s.230-237; C.A. Storey, **Persian Literature, A Bio-Bibliographical Survey I**, London 1953, s.68-79; M.A. Ahmed, **Political History and Intitions of the Early Turkish Empire of Delhi (1206-1290)**, Lahor 1948, s.211.

¹² Bkz., Cüzçânî, **Tabakât-ı Nâsırî**, (nşr. M.A. Çağatayı), Lahor 1952.

¹³ Bkz., Cüzçânî, **Tabakât-ı Nâsırî**, (nşr. Abdu'l Hayy Habibi), Kabil 1963.

olan Alâ ed-Din Ata Melik Cüveynî'nin (1226-1283) 1260 yılında tamamladığı bu Farsça eser de XIII. yüzyılın en önemli kaynaklarından birisidir. Yazarın Harezmsâhlar nezdinde muteber bir aileden gelmiş olması yanında kendisinin de önemli görevlerde bulunması ve olayları geniş ama gerçeğe uygun bir tarzda verme gayreti¹⁴ bu eserin önemini artırmaktadır. Bağdat'ın 1258'de Hülegü tarafından ele geçirilmesinden sonra İlhanlı sarayında hizmet etmeye başlaması Müellif'e olayları bizzat müşahede etme ya da güvenilir kimselerden derleme imkânı vermiştir.¹⁵

Alâ ed-Din Ata Melik Cüveynî'nin Çingizliler öncesine dair kayıtları büyük ölçüde *Meşâribü't-Tecârib*'den alınmıştır ki, yine aynı kaynağı kullanan İbnü'l-Esir'in kopyası niteliğindedir. Çok önemli olan Çingizlilerle ilgili bölümler ise ya resmi vesaike, ya da bizzat Yazar'ın müşahedelerine dayanmaktadır. O yüzden İlhanlıların Afganistan'daki faaliyetleri hakkında verdiği bilgiler bu çalışma için önemlidir.¹⁶ Eserin mükemmel bir neşri Mirza Muhammed b. Abdu'l Vahhab Kazvinî tarafından yapılmıştır.¹⁷ Bu neşrin esas alındığı mufassal bir Türkçe tercüme üç cilt halinde yayınlanmıştır.¹⁸

Camii't-tevarih : Çingizli Tarihinin en önemli kaynaklarından biri olup İlhanlı hükümdarı Gazan Mahmud Han (1295–1304) tarafından veziri Fazlullah

¹⁴V. V. Barthold, s.43.

¹⁵ B. Spuler, **İran Moğolları Siyaset, İdare ve Kültür İlhanlılar Devri, (1220-1350)**, Ankara 1987, s.11.

¹⁶ Bkz., H. M. Elliot-J. Dowson II, s.385vd.

¹⁷ Bk., Alâ ed-Din Ata Melik Cüveynî, **Tarih-i Cihangüşay**, (nşr. M.M. Kazvini), Leiden 1916.

¹⁸ Bkz., Alaaddin Ata Melik Cüveynî, **Tarih-i Cihan Güşa I-III**, (nşr. M.Öztürk), Ankara 1988; Aynı zamanda İlhanlı vezirlerinden Şemseddin Muhammed'in kardeşi olan Cüveynî, 1259 yılında bütün Irak-ı Arab ve Huzistan eyaletlerinin yöneticiliğine getirilmiş ve Hülegü'nün ölümünden sonra, Abaka Han (1265–1282) zamanı da dâhil 24 yıl buranın idaresini elinde tutmuştur. Valiliği sırasında Moğol tahribatının meydana getirdiği zararları en aza indirmeye çalışmış ve şehirleri onarmak, köylülerle toprak sahiplerinin verdikleri ağır vergileri kaldırmak, ahalinin refah seviyesini tekrar yükseltmek gibi büyük başarılar göstermiştir. Ayrıca sulama işlerini tanzim ederek Enbar'dan Küfe ve Necef'e kadar uzanan bir kanal yaptırırken kanalın iki yakasında da 150 yeni köy kurduştur. Yine kurduğu vakıflar ve hayır müesseseleri ile halkın sevgisini kazanmış olup Necef'te yaptırdığı ribat çok meşhurdur. Cüveynî'nin saray entrikalarının çok yoğun olduğu bir dönemde kardeşi Şemseddin ile beraber mevki ve nüfuzunu muhafaza edebilmesi çok keskin bir zekâyâ sahip olduğunu göstermektedir. O yüzden görevi süresince Bağdat başta olmak üzere bütün Irak'ta melik unvanıyla adeta bir hükümdar gibi hareket etmiş hıdiv-i azam, dara-yi âlem, zıllullah, uluğ, kutluğ ve inanç gibi unvanlar kullanmıştır. Bkz., Cüveynî, s.6vd.

XIII

b. İmâdüddevele Ebu'l-Hayr Reşid ed-Din'e yazdırılmış bir dünya tarihidir.¹⁹ Eserin hazırlanması sırasında Moğol, Uygur, Çin, Keşmir ve İranlı âlimlerden de yararlanılmıştır. 1310'da tamamlanabilen eser Olcaytu Han'a sunulmuştur.²⁰ Birinci cildi Türk-Moğol kavimleri, Çingiz Han'ın ecdadı ve savaşlarını, ikinci cildi Çingiz Han'ın oğulları ve torunlarını, üçüncü cildi ise İlhanlı Devletinin kuruluşundan yıkılışına kadar geçen dönemin olaylarını ihtiva etmektedir. Çingiz Hanın hizmetindeki bir kısım askeri birlikleri ifade etmek üzere "Hazara" kelimesinin ilk yer aldığı kaynak Camiü't-tevarih'tir.

Birinci Cildinin Moğollarla ilgili bölümünü M. Quatremere Fransızcaya tercüme ederek yayınlamıştır.²¹ Aynı cildin geriye kalan kısımları ise Berezin tarafından neşredilecektir.²² Aynı cildin tamamı 1911'de Blochet tarafından bir bütün halinde neşredilmiştir.²³ İkinci cildin Farsça nüshası meşhur olmakla birlikte Arapça nüshası da bulunmaktadır. Ancak üçüncü cildin nüshasına henüz rastlanmamıştır. İslam tarih yazıcılığında yeni bir çığır açan bu eserin zeyli Hafız Ebrû tarafından yapılacaktır.²⁴ Eserin bu çalışmada kullanılan nüshası ise Ş. Tekin ve G. A. Tekin tarafından üç cilt halinde neşredilmiş olan İngilizce baskısıdır.²⁵

Târih-i Güzide: İlhanlılar döneminin son tarihçisi olan Hamdullah b. Ebû Bekr Ahmed b. Nasr el-Müstevfi-i Kazvinî'nin²⁶ (1281–1345) 1330

¹⁹ Z.V. Togan, "Reşidüddin", İ.A.IX, s.705vd.

²⁰ H.M. Elliot-J. Dowson, **The History of India, as Told by Its own Historians III**, London 1869, s.1vd.; R. Şeşen, "Camiü't-Tevârih", DİA VII, s.132vd.

²¹ Bkz., Reşideddin, **Histoire des Mongols de la Perse**, (nşr. E.M. Quatremere), Paris 1836

²² Bkz., I. N. Berezin, **Sbornik letopisei.Istoria Mongolov, Sochinenie Rashid-edina**, St.Petersburg 1858.

²³ Bkz., Reşidüddin, **Camiü't-tevarih**, (nşr.E. Blochet), Leiden 1911.

²⁴ Hâfiz-ı Ebrû, **Zeyl-i Cami'u't-tevârih-i Reşidî**, Tahran 1931-2

²⁵ Rashiduddin Fazlullah, **Jami'u't-Tawarikh Compendium of Chronicles**, Harvard 1998.

²⁶ 1281'de Arap asıllı bir ailenin çocuğu olarak Kazvin'de doğmuştur. Kerbelâ'da Hz. Hüseyin'in saflarında savaşırken şehid olan Hür b. Yezid er-Riyahi'nin ahfadındandı. Ailesi onun doğumundan önce Kazvin'e yerleşmiş ve Abbasi Halifesi Mu'tasım Billâh döneminden (833–842), Gazneli Mahmud'a kadar aralıklarla bölgenin yönetimini elinde tutmuştur. Ailesinden bazıları Irak'ın müstevfisi olduğundan, aile müstevfiyan lakabıyla anılırdı. Olcaytu zamanında iyi bir kâtip olarak parlayan Hamdullah, 1311'de Kazvin, Ehber, Zencan ve Tarimeyan'ın mali işlerinin teftişiyle görevlendirildi. O sebeple, Sultaniye, Tebriz, Bağdat, İsfahan ve diğer bazı şehirlere gitmiş ve buralardaki kütüphanelerde incelemelerde bulunmuştur. 1340 yılında ikinci eseri *Nüzhetü'l-Kulüb*'u tamamladıktan sonra Kazvin'de vefat etmiştir. Bkz., Z.V. Togan, "Hamdullah Müstevfi", İ.A.VI, s.186vd.

yıllarında yazdığı Farsça umumî bir tarihtir. Yazar, İlhanlı veziri Reşid ed-Din'in yanında yetişme imkânı bulmuş, önemli görevler üstlenmiş ama onun öldürülmesi üzerine gözden düşmüştür. Ebu Said (1305–1335) döneminde 1328'de tekrar görev verilen Kazvinî, bu dönemde eserini tamamlamıştır.²⁷ Camiü't-tevârih'in özeti niteliğinde kaleme alınan bu eserde Müellif, kendi müşahedelerini de kaydetmiştir. Çingizlilerin Afganistan'daki faaliyetleri ile ilgili malumat önemlidir. Eserin Türkiye'de olduğu gibi İran, Hindistan ve Avrupa'da da pek çok yazması bulunmaktadır.²⁸

Zafernâme: Timurlular Devleti'nin kurucusu Emir Timur'un (1336–1405) fütuhatına dair hususi bir tarih kitabı niteliğinde olan bu eser onun emriyle 1401–1402 yıllarında Nizamüddin Şâmî tarafından Farsça olarak yazılmıştır. Burada Timur'un faaliyetlerinin yanı sıra Çingizlilerin tarihi de verilmiştir. Nizamüddin Şâmî, eserinin ilk bölümlerini özellikle Uygurca yazılmış pek çok eserden istifade ederek meydana getirmiştir. 1393 yılından itibaren Timur'un yanında yer almış olması dolayısıyla eserin geriye kalan kısmını bizzat kendi müşahedelerine dayandırmaktadır. Bugün Hazaralar içerisinde yer alan Poladiler hakkında bilgi veren ilk kaynaktır Bu kaynağın Türkçe neşri Necati Lugal tarafından yapılmıştır.²⁹

Zafernâme: Meşhur bir İran tarihçisi ve şairi olan Şeraf ed-Din Ali Yezdî, (öl.1454) Zerdüşterin en önemli merkezlerinden Yezd şehrinde doğmuştur. Şahrüh (1405–1447) döneminde, onun ikinci oğlu Fars valisi Mirza Ebu'l Feth İbrahim'in maiyetinde bulunan Yezdi, kültürünün genişliği ve özellikle tasavvuftaki erişilmez bilgisiyle dikkatleri üzerine çekmiştir. Bu arada tarihe olan derin alakasından dolayı Timurlu mirzalarından İbrahim Mirza (1415–1435) yazılı ve sözlü nakillere dayanarak Timur devri hadiselerine dair topladığı malzemeyi edebi bir üslûpla yazması için Şerafeddin Ali Yezdi'ye teslim etmiştir.³⁰ O da eserine

²⁷ H.M. Elliot-J. Dowson III, s.60vd.

²⁸ Bkz., A. Özeydin, "Hamdullah el-Müstevfi", *DİA XV*, s.454vd.

²⁹ Gıyaseddin Ali'nin *Ruznâme-i Gazavat-ı Hindistan* adlı eserini ağır üslûbundan dolayı beğenmeyen Timur, Nizamüddin Şâmî'ye kendisiyle ilgili herkesin anlayabileceği dilde bir eser yazmasını emretti. O da 1404 yılında tamamladığı eserini Timur'a takdim etti. Bkz., Nizâmüddin Şâmî, *Zafernâme*, (nşr. N.Lugal), Ankara 1987, s.XXVI.

³⁰ Şerafeddin eserinde, o döneme kadar Timurlu Tarihiyle ilgili yazılmış manzum ve mensur eserlerin tamamının İbrahim Mirza tarafından toplatıldığını ve eserinin yazılması için bu kaynakların üç ayrı kurul tarafından incelendiğini belirtmektedir. Bu eserin Farsça neşri için bkz., Şerafeddin Ali Yezdi, *Zafernâme I-II*, (nşr. M.Abbas), Tahran 1958

temel olarak Nizamüddin Şâmi'nin Zafernâme'sini almakla beraber, İbrahim Mirza'nın toplattığı malzemeden de büyük oranda istifade etmiştir. Eser, sadece üslûp bakımından değil aynı zamanda Nizamüddin Şami, Hafız Ebru gibi diğer Timurlu kaynaklarında bulunmayan bir takım ilave bilgiler vermesi bakımından da oldukça kıymetlidir.³¹ Nitekim bu çalışmada diğerlerinde bulunmayan Hazara boyları ile ilgili malumattan en geniş şekliyle istifade edilmiştir. Şahruh Bahadır ve Uluğ Bey dönemlerindeki hadiseleri toplayan Tacü's-Selmânî esere bir zeyl meydana getirecektir.³²

Vekayi (Baburnâme): XVI. yüzyıl en önemli ve en başta gelen ana kaynağı şüphesiz ki Gazi Zahirüddin Muhammed Babur'un (1483–1530) hatıratıdır. Hakanî Türkçesiyle kaleme alınmış olan eser Babur'un hayatının önemli hadiselerini bizzat hikâye ettiği bir kitaptır.³³ Bazı yıllara ait kısımları kaybolmuş olmakla beraber tam bir otobiyografi sayılmaktadır. Babur, eserinde büyük bir samimiyetle başından geçenleri en ince ayrıntısına kadar anlatmıştır. O, başarıları yanında zayıf noktalarını da tenkit etmekten çekinmemektedir. Babur'dan önce pek çok hükümdar kendi hayatlarını yazmış, ancak hiçbiri ilim âlemince takdir edilmemiştir.³⁴ O sebeple bu eser, batıda en çok tanınan doğu ve Türk kaynağı olarak şöhret bulmuştur.

Baburnâme'nin Haydarabad'da Salarcenk, Edinburg'da İskoçya Milli Kütüphanesiyle, Petersburg ve Buhara'daki kütüphanelerde özgün yazmaları bulunmuştur. Bu nüshalar üzerinde Kazakistan ve Tacikistan'daki akademilerde epeyce çalışılmış özellikle Taşkent'te Türk âlimlerin idaresinde bulunan Ali Şir Nevaî Enstitüsü'nde Babur ve eseri hakkında ciddi araştırmalar yapılmıştır. Yazmalardan bir kısmını batılılar neşretmiştir.³⁵ Ayrıca Şeyh Zeyn ed-Din Hafı

³¹ Bkz., İ. Aka, **Mirza Şahruh ve Zamani (1405-1447)**, Ankara 1994, s.XVII

³² T. Yazıcı, “*Şeref-ed-din*”, **İ.A.XI**, s.427; Bu zeylin Türkçe neşri için bkz., Tacü's-Selmânî, **Tarihname**, (nşr.İ. Aka), Ankara 1988.

³³ H. M. Elliot-J. Dowson **The History of India, as Told by Its own HistoriansIV**, Delhi 1964 s.218vd.; M. F. Köprülü, “*Babur, Zahir al-Din Muhammed b. Ömer Şeyh (1483-1530)*”, **İ.A.II**, s.180vd.

³⁴ Üstün bir komutan, mahir bir diplomat ve büyük bir devlet kurucusu olarak Türk ve dünya tarihinin önde gelen şahsiyetlerinden biri olan Babur şair, edebiyat nazariyatçısı, bestekâr, yazı mucidi birisidir. Aynı zamanda, mimarlık, peyzaj mimarisi, botanik, zooloji, astronomi, İslam fihkî gibi konularla da ilgilenen çok yönlü bir kişidir. Bkz., B. Yücel, **Bâbü'r Dîvânı**, Ankara 1995, s.12vd.

³⁵ Son dönemlerdeki pek çok neşir bir tarafa bırakılacak olursa batıda Baburnâme'nin belli başlı iki neşri yapılmıştır. Bkz., **Baber-Namah**, (nşr., N. Ilminsky), Kazan 1857; Baber, **Memoires de Baber**, (nşr. N. Ilminsky), Kazan 1857 ; Baber, **Baber-Namah**, (nşr. A.S. Beveridge), Leiden 1905.

Vefaki, Mirza Hasan Gaznevî ve Han-ı Hasan Abdurrahim tarafından gayet ustaca yapılmış Farsça neşirleri de mevcuttur. Esasen Baburnâme'nin ilk Farsça neşirini XVI. yüzyılın sonunda Abdurrahim Mirza Han yapmıştır.³⁶ Eserin en güzel Türkçe neşri ise Reşit Rahmeti Arat tarafından yapılmıştır.³⁷ Hazaraların bir topluluk olarak anıldığı ilk eser olması bakımından önemli olan bu hatıratın Türkçe çevirisi yanında W. Erskine'nin neşirinden de istifade edilmiştir.³⁸

Târih-i Reşidi: Babur'un dayısının oğlu olan Haydar Mirza (1499–1551), Timurular devrinde Doğu Türkistan'da yaşayan Duğlat kabilesine mensuptur.³⁹ 1528'de Bedaşan'da kaleme alınan bu eser, Türkistan tarihi ve coğrafyası için önemli bir kaynak olup iki ana bölümden ibarettir. Moğolların İslamiyeti kabulünde önderlik etmiş bulunan Karahanlı Abdürreşid'e ithaf edilen eserin birinci bölümünde Tuğluk Timur'un tahta çıkışından itibaren Çağataylılar zamanında meydana gelen olaylar anlatılmaktadır. İkinci bölüm 1541–44 devresini içine almakta olup daha çok Duğlatların ya da Haydar Mirza'nın başından geçenler hikâye edilmektedir.⁴⁰ Farsça yazılan ve bizzat müellif tarafından Hakanî Türkçesine çevrilen eseri E. Denison Ross İngilizceye tercüme etmiş buna N. Ellias bir takım ilaveler yaparak neşretmiştir.⁴¹ Ancak bu ilaveler yapılan neşre ihtiyatla yaklaşmak gerektiğini ortaya koymaktadır. Nitekim Hazaralarla ilgili bilgilerin bizzat Yazar tarafından mı yoksa bu ilave sonucunda mı kaydedildiğini tespit etmek mümkün olamamaktadır. Bu neşrin Türkçeye tercümesi Osman Karatay tarafından yapılmıştır.⁴²

³⁶Geniş bilgi için bkz., D. N. Marshall, **Mughals in India; A Bibliographical Survey I**, London 1967, s.298vd.

³⁷ Gazi Zahirüddin Muhammed Babur, **Vekayi; Babur'un Hâtıratı I-II**, (nşr. R.R. Arat), TTK Yayınları II. Dizi, S.5b1, Ankara 1987.

³⁸ Bkz., **Memoirs of Zehir-ed-Din Muhammed Baber, Emperor of Hindustan, Written by Himself, in the Jaghatai Turki**, (nşr. W.Erskine), London 1826.

³⁹ Haydar Mirza iyi bir asker ve devlet adamı olmasının yanı sıra edebî tahsil de görmüştü. Tarih ve edebiyatın yanı sıra güzel sanatlara da ilgi duymuş olan Haydar Mirza, hat sanatının ve resimde de şöhret kazanmıştır. Geniş bilgi için bkz., E. Konukçu, "*Haydar Mirza*", **DİA XVII**, s.29vd.

⁴⁰ H.M. Elliot-J. Dowson **The History of India, as Told by Its own HistoriansV**, Delhi 1964, s.127vd.

⁴¹**The Tarikh-i Rashidi of Mirza Muhammad Haidar, Dughlat A History of the Moghuls of Central Asia**,(nşr. N.Elias), London 1895.

⁴² Mirza Haydar Duğlat, **Tarih-i Reşidî**, (nşr. O. Karatay), İstanbul 2006.

Hümayunnâme: Ekber'in (1542-1605) ricası üzerine, Babur'un kızı Gülbeden Begüm (1523-1603) tarafından 1587'de, Ebu'l Fazl'ın yazacağı tarihe malzeme olacak şekilde Farsça olarak kaleme alınmıştır.⁴³ Eser, dönemin siyasi, askeri hadiselerini anlatmada yetersiz olmakla birlikte sosyo-ekonomik tarihi yansıması bakımından kayda değer bulunmaktadır. Mükemmel bir neşri A. S. Beveridge tarafından yapılmıştır.⁴⁴ Abdürrab Yelgar ve Eymen Manas tarafından Türkçeye çevrilen bu neşir Y. H. Bayur'un giriş ve tarihi özetiyle birlikte basılmıştır.⁴⁵

Şeceretü'l-Etrak: Hîve hükümdarı Ebu'l Gazi Bahadır Han'ın (1644–1664) Hakanî Türkçesiyle yazmış olduğu bu eseri Türk ve Moğol Tarihi açısından oldukça önemlidir. Özellikle Oğuz boylarının menşesine dair kayıtları dikkate değerdir. Hazaraların Türk boylarından olduğu ve Hülegü ile birlikte Firûzkuh kalesine gelip orada yerleşip kaldıklarına dair kaydı önemlidir. Eser bazı batı dillerine çevrilerek neşredilmiştir.⁴⁶ Bu arada Türkçe neşri de yapılmıştır.⁴⁷ Ama bu araştırmada İngilizce neşirden yararlanılmıştır.⁴⁸

Marco Polo Seyahâtnâmesi; Bölgenin ve toplulukların tanınip tasvir edilmesinde seyahâtname ve coğrafya kitaplarının önemi büyüktür. Ancak araştırılan konu ile ilgili bahse konu türden eserlerin sayısı oldukça az olup bunların da başında Marco Polo'nun (1252–1324) gezip gördüğü yerlerle ilgili kayıtlarını topladığı eseri gelmektedir. Papanın emriyle Çin'e gitmek üzere babası ve amcasıyla birlikte 1269 yılında Venedik'ten ayrılan Marco Polo, üç yıllık bir yolculuktan sonra Pekin'e ulaşmış ve Kubilay Han'ın huzuruna çıkmayı başarmıştır. Moğol Han'ı bilgi ve becerilerinden istifade etmek üzere onu hizmetine almıştır.⁴⁹

⁴³ Babur'un Dildar Begüm'den olan kızıdır. Babur'un ilk hanımı Mahım Begüm tarafından yetiştirilmiştir. 1529'da babasının yanına Agra'ya gitmiş ve 1540 yılına kadar orada kalarak eğitimini tamamlamıştır. Bkz., A.S. Bazmee Ansari, "*Gülbeden Begüm*", **DİAXIV**, s.235

⁴⁴ **Humayunnama**, (nşr. A.S. Beveridge), London 1902.

⁴⁵ Gülbeden, **Hümayunnâme**, (nşr., A.Yelgar-E.Manyas), TTK. Yayınları II. Dizi, S.6a, Ankara 1964.

⁴⁶ Bu çeviriler hakkında bkz., Ebulgazi Bahadır Han, **Şecere-i Terâkime (Türkmenlerin Soykütüğü)**, (nşr., Z. K. Ölmez), Ankara 1996, s.22vd.

⁴⁷ Bkz., Ebulgazi Bahadır Han, **Şecere-i Türki**, (nşr., R. Nur), İstanbul 1925;

⁴⁸ Ebul Gazi Bahadır Han, **The Shajrat ul Atrak or Genealogical Tree of the Turks and Tatars**, (nşr. H.Allen), London 1838.

⁴⁹ M. Rugoft, **Marco Polo Doğu ve Batı Kaynaklarında Çin Seyahati**, (nşr. H. Loddo), İstanbul 2003, s.45vd.

XVIII

Kubilay'ın sarayında on yedi yıl kalan Marco Polo, bu süre zarfında günü gününe notlar tutarak gittiği yerlerin coğrafi özelliklerini, ahalisini, kültür ve geleneklerini, Avrupalılar tarafından henüz bilinmeyen bir takım alet ve edevatı bütün teferruatıyla kaydetmiştir. Memleketine döndükten sonra Venedik ile Cenova arasında çıkan savaşta esir düşerek hapse atılmış ve eserini de burada kaleme almıştır. Bu eser Avrupalıların doğu hakkında ilk defa o kadar teferruatlı bilgiye sahip olmaları açısından önem arz ederken Nikudarilerin Karaunas Türklerinden geldiklerine dair kaydı dolayısıyla bu araştırma bakımından da çok kıymetlidir. Marco Polo'nun gezi notlarının pek çok dilde olduğu gibi Türkçe de birkaç farklı neşri bulunmaktadır.⁵⁰

El-Rihleya da İbn Battuta Seyahâtnâmesi, Asıl adı Şeref ed-dîn Ebu Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. İbrahim el-Tancî el-Levatî olan ve daha çok İbn Battuta (1302–1369) olarak tanınan seyyahın eseri yapılan çalışmada istifade edilen kaynaklardan biridir.⁵¹ Rihle olarak da tanınan bu eserin batı dillerine yapılmış pek çok tercümesi mevcuttur. Bu çalışmada A. S. Aykut tarafından yapılan Türkçe neşri kullanılacaktır.⁵²

Araştırılan konunun ilgisi nispetince bir takım coğrafya eserlerinden de istifade edilmiştir. *Hudud al-Alâm*,⁵³ *Nuzhetü'l Kulûb'un*⁵⁴ yanı sıra G. Le

⁵⁰ Örnek olmak üzere bkz., H. H. Hart, **Marco Polo, Venetian Adventurer**, Oklahoma 1967; H. Yule, **The Travers of Marco Polo**, New York 1983; J. Larner, **Marco Polo and the Discovery of the World**, Yale 1999; **Marco Polo Seyahatnamesi I-II**, (nşr. F. Dokuman), 1001 Temel Eser S.87-88, İstanbul ?; Marco Polo, **Dünyanın Hikaye Edilişi; Harikalar Kitabı I-II**, (nşr. I.Ergüden-Z.Z. İlkelen), İstanbul 2004.

⁵¹ İbn Battuta, 1325 yılında hacca gitmek üzere memleketi olan Tanca'dan ayrılmış, Mısır, Anadolu ile birlikte bütün Ortadoğu, Afrika'nın bir kısmını gezmiştir. Bu arada Maverâünnehr, Horasan ile Afganistan üzerinden önce Sind'den Multan'a, oradan da 1333 yılında Dehli'ye ulaştığı bilinmektedir. Bir müddet burada kaldıktan sonra 1348 yılında İskenderiye üzerinden memleketine dönmüştür. Tuttuğu seyahat notlarının bir defasında soyulması, diğerinde de bindiği geminin batarak yok olması sebebiyle hatıraları İbn-i Cüzey el-Kelbî tarafından akıcı bir üslup ile ve bazen de ekler yapılarak toplanmıştır. Ancak bu esere daha sonra bazı ilaveler yapıldığı anlaşılmaktadır. Bkz., İ. Kafesoğlu, "*İbn Battuta*", **İ.A.V/II**, s.710; S. Cöhce, Şemsi Melikleri, s.XXIII

⁵² Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî, **İbn Battûta Seyahatnâmesi I-II**, (nşr. A.S. Aykut), İstanbul 2004

⁵³ **Hudûd al-Alâm, The Region of the World a Persian Geography**, (nşr. V. Minorsky), London 1937

⁵⁴ Hamdullah Kazvini, **The Geographical Part of the Nuzhat-al-Qulub**, (nşr. G.Le Strange), London 1919; [Müellif, dostlarının ricası üzerine başlayıp, 1340 yılında tamamladığı bu eserinde Ahmed b. Ebu Abdullah'ın Et-Tibyan, İbn Hurdazbih'in el-Mesalik ve'l Memalik, Ebu Zeyd el Belhi'nin Suverü'l-Ekalim, Ebu'l-Fida'nın Takvimü'l-Buldan, Zekeriyya el Kazvini'nin Acaibü'l-Mahlukat Asarü'l-Bilâd ve

Strange⁵⁵ ve D. Stamp'in⁵⁶ eserleri bu cümleden başvuru kaynaklardandır.

B. ARAŞTIRMA VE İNCELEMELER

Bu gün Avrupa ve Amerika'da Afganistan Tarihi ile ilgili pek çok çalışma mevcut iken ülkemizde hâlihazırda fazla bir çalışma bulunmamaktadır. Bu saha üzerine eserleri bulunan E. Konukçu⁵⁷ ve S. Cöhce'nin⁵⁸ çalışmaları

Ahbarü'l-İbâd, İbnü'l Belhi'nin Farsname adlı eserinden ve pek çoğu günümüze ulaşmayan çeşitli kaynaklardan faydalanmış, ayrıca derlediği bilgilere önemli ilaveler yapmıştır. Eserde İlhanlılar devrinde İran'daki siyasi taksimat ve eyaletlerden toplanan vergiler hakkında da geniş bilgiler bulunmaktadır. Eser, kozmografya hakkında bir giriş, üç esas bölüm ve bir hatimeden oluşur. Hatime acaibü'l-mahlûkata dairdir. Birinci bölümde, mineraller, botanik ve zoolojiyle ilgili bilgiler vermekte, ikinci bölümde insanın vücut yapısı, ahlaki vasıfları ve melekelerinden bahsedilmektedir. Üçüncü bölüm coğrafyaya ayrılmış olup dört kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda Mekke, Medine, Kudüs ve Mescid-i Aksa; ikinci kısımda İran'ın maliyesi, coğrafyası, eyalet, vilayet, kaza, nahiye ve köyleri, yolları ve hudutları, nehirleri, deniz ve gölleri, maden ve mineralleri; üçüncü bölümde komşu ülkeler, son bölümde de diğer bazı ülkelerin coğrafi durumu verilmektedir. İlhanlılar hakkında verilen bilgiler tamamen devletin resmi vesikalarına dayanmaktadır; Selçuklular hakkındaki bilgiler ise, Risale-i Melikşahi ve Risale-i Senceriyye gibi günümüze ulaşmayan kitaplardan alınmıştır. Ayrıca, eserde İran ve komşu ülkelerinin ahali, örf ve âdet ve lehçelerine dair önemli bilgiler bulunmaktadır. Bkz., Z.V. Togan, "Hamdullah Müstevfi", İ.A.V/I, s.186vd.

⁵⁵ Bkz., G. Le Strange, **The Lands of the Eastern Caliphate**, Cambridge 1930.

⁵⁶ Bkz., D. Stamp, **Asia a Regional and Economic Geography**, London 1946.

⁵⁷ E. Konukçu, **Kalaç Sultanlığı**, Erzurum 1977, (Basılmamış Doçentlik Tezi); E. Konukçu, **Kuşan ve Akhunlar Tarihi**, Ankara 1973; E. Konukçu, "Gazne", **DİA III**; E. Konukçu, "Hind Kaynaklarında Hunlara Dair Bazı Kayıtlar", **AÜEFAD**, S.5, (Ekim 1972), s.163-176; E. Konukçu, "Hindistan'daki Türk Devletleri", **DGBİT IX**, İstanbul 1993, s.373-413; E. Konukçu, "Dehli, Kalaç Sultanlığı'nın Kuruluşu", **IX. Türk Tarih Kongresi Tebliğleri, (Ankara 21-25 Eylül 1981), Kongreye Sunulan Bildiriler II**, Ankara 1988, s.587-593.

⁵⁸ S. Cöhce, **Şemsi Melikleri**, Elazığ 1986, (Basılmamış Doktora Tezi); S. Cöhce, "Gazneli Mahmud Dönemine Kadar Hindistan'da Türk Varlığı", **Erdem**, IX/27 (Eylül 1996), s.123-129; S. Cöhce, "İlkçağda Hindistan'da Türk Varlığı", **Hindistan Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi** I/1, (Ocak-Haziran 2001), s.9-22; S. Cöhce, "Atatürk Döneminde Türk-Afgan Münasebetleri", **Atatürk 4.Uluslararası Kongresi II**, (Türkistan-Kazakistan, 25-29 Ekim 1999), Ankara 2000, s.1131-1162; *ikinci defa nşr. Afganistan Üzerine Araştırmalar*, (nşr., A. Ahmetbeyoğlu), İstanbul 2002, s.103-148; S. Cöhce, "Türk İstiklal Mücadelesi ve Hindistan", **Tarihte Türk-Hind İlişkileri Sempozyumu Bildirileri**, (Ankara 31 Ekim-1 Kasım 2002), Ankara 2006, s.127-216; S. Cöhce, "Hindistan'da Türk Hakimiyeti: Kuşanlar ve Akhunlar", **Türkler I**, (ed.H.C. Güzel vd.), Ankara 2002, s.815-820; S. Cöhce, "Hindistan'da Kurulan Türk Devletleri", **Türkler VIII**, (ed. H.C. Güzel vd.), Ankara 2002, s.689-730; S. Cöhce, "The Dehli Sultanate and Rajah", **Indian**

daha çok Hindistan'a, M. Saray'ın çalışmaları ise özellikle Afganistan'ın son dönemlerine yöneliktir. Bunların haricinde Afganistan'ın uluslar arası politikadaki rolünü ele alan dolayısıyla araştırılan konuyla ilgisi bulunmayan birkaç Türkçe çalışma da mevcuttur.⁵⁹

XIX. yüzyılda, İngiliz subay ve memurlarının Afganistan ve Hazaralar ile ilgili kayıtları bazı hususlarda bu çalışmaya önemli ölçüde ışık tutmuştur. Bunlardan birisi olan ve 1796'da Doğu Hindistan Şirketine katılan M. Elphinstone,⁶⁰ (1778–1859) Hindistan'a geldikten sonra Farsça ve Sanskritçe öğrenip bölge tarihine yönelik pek çok çalışma yaparak asker, âlim, diplomat ve yöneticiliği yanında büyük bir oryantalist olarak da tanınmıştır.⁶¹

1808'de temsilci olarak Peşaver'e gönderilen M. Elphinstone, bölgenin siyasi, diplomatik hadiselerine müşahid, bazı hallerde de müdahil olmuş ve Afgan toplumunu anlatan en kapsamlı çalışmayı yapmıştır. Onun için İngiliz hükümetinin takdirine mazhar olmuş ve Bombay valiliğiyle ödüllendirilmiştir.⁶² Afganistan'ın XIX. yüzyılın ilk yarısındaki tarihini ana hatlarıyla veren Yazar aynı zamanda Hazaralar başta olmak üzere bu ülkedeki kabilelerin dil, din, yaşayış ve birbirleriyle olan diğer münasebetlerini dikkatle incelemiştir.

1816 yılında Bombay'da bulunduğu, tabii olarak Hindistan ve Afganistan'daki olaylara yakından vakıf olduğu anlaşılan İngiliz subaylarından W. Erskine'nin yukarıda bahsi geçtiği üzere Baburnâme neşri dışında diğer eserlerinden de yararlanılmıştır.⁶³ XIX. yüzyılın ortalarında bölgeyi tetkik eden ve çok sayıda eser kaleme alan H. W. Bellew'in tespitleri de bu çalışma

---

Council of Historical Research International Seminar on Turkish and Indian Studies: An Appraisal, (New-Delhi 9-11 February 2005), s.-18.

⁵⁹ Bkz., S. Kalfa, **11 Eylül Öncesi Afghanistan**, Trabzon 2002 (Basılmamış Yüksek lisans Tezi); O. Hamşioğlu, **Afgan Modernleşmesi ve Türkiye 1880-1933**, Ankara 2006 (Basılmamış Doktora Tezi); T. Kocaoğlu, "*Afganistan Ulusal Sorunu'nun Uluslar arası Boyutları*", *Afganistan Üzerine ...*, s.299-318; M. Özcan, "*Büyük Oyun II: Taliban Sonrası Afganistan*", *Afganistan Üzerine ...*, s.349-400; H. Bal, "*Afganistan Türkiye İlişkilerinin Başlıca Yönleri*", *Afganistan Üzerine ...*, s.243-276.

⁶⁰ M. Elphinstone, **An Account of the Kingdom of Caubul, and Its Dependencies, in Persia, Tartary, and India, comprising a View of the Afghan Nation I-II**, London 1839.

⁶¹ Bkz., S. Mansing, **Historical Dictionary of India**, London 1996, s.134.

⁶² W. Adamec, **Historical Dictionary of Afghanistan**, London 1991, s.74

⁶³ W. Erskine, **A History of India Under the Two First Sovereigns of the House of Taimur, Baber and Humayun I-II**, London 1854.

açısından önemlidir.⁶⁴ Bunların dışında, C. Forster,⁶⁵ R. G. Latham,⁶⁶ G. T. Vigne⁶⁷ ve H. H. Wilson'ın⁶⁸ kayıtlarından da istifade edilmiştir.

Asya'da Fransız-İngiliz rekabetinin bir sonucu olarak bölgede güçlenmek isteyen Fransızlar da İran üzerinden bölgeye hâkim olmak gayreti içerisinde görünmektedirler. Nitekim bir grup Fransız askeri İran'a sevk edilirken bunlar arasında J. P. Ferrier de yer almaktaydı. Ferrier 1839-1843 yılları arasında İran'da faaliyetlerini sürdürürken ahaliyi de yakından tetkik etme gereği hissetmiş, ancak bölgede istediği başarıyı elde edemeyerek 1843 yılında Fransa'ya dönmüştür. 1845 yılında şansını tekrar denemek üzere bölgeye gelen Ferrier, 1854 yılına kadar İran ve Afganistan'ın pek çok bölgesini incelemiş ve 1857'de müşahedelerini, bilhassa temasa geçtiği halkların özelliklerini bütün ayrıntılarıyla bir kitap halinde toplamıştır.⁶⁹

Seleflerinden yüz yıl sonra bölgeyi yakından inceleme imkânı bulan bir başka İngiliz olan E. Bacon da 1938-39 yıllarında Meşhed, Kuetta ve Belucistan'ı gezerek Hazara kabileleriyle bizzat görüşmüş ve elde ettiği bilgileri kitabında toplamıştır.⁷⁰ Yine 1954 yılında Afganistan'a gelerek bölgedeki kabileleri inceleyen H. F. Schurmann da gerek gözlemlerine gerekse kendisinden

⁶⁴H.W. Bellew, **The Races of Afghanistan, being A Brief Account of the Principal Nations Inhabiting that Country**, Calcutta 1880; H.W. Bellew, **Journal of a Political Mission to Afghanistan, in 1857**, London 1962; H.W. Bellew, **From the Indus to the Tigris a Narrative of a journey through the Countries of Balochistan, Afghanistan, Khorassan and Iran, in 1872**, London 1874; H.W. Bellew, **Afghanistan and the Afghans**, Lahore 1999; H.W. Bellew, **A General Report on the Yusufzais**, Lahore 2001.

⁶⁵Bkz., C. Forster, **The One Primeval Language Traced Experimentally Through Ancient Inscriptions in Alphabetic Characters of Lost Power from the Four Continents**, London 1854.

⁶⁶R.G. Latham, **Descriptive Ethnology I**, London 1859.

⁶⁷Bkz., G.T.Vigne, **A Personal Narrative of a Visit to Ghuzni, Kabul, and Afghanistan, and of a Residence at the Court of Dost Mohamed: with Notices of Runjit Sing, Khiva, and the Russian Expedition**, London 1840.

⁶⁸Bkz., H.H. Wilson, **Travels in the Himalayan Provinces of Hindustan and the Panjab; in Ladakh and Kashmir; in Peshawar, Kabul, Kunduz, and Bohara; by W. Moorchoft and G. Trebeck, from 1819 to 1825 II**, London .

⁶⁹Bkz., J.P. Ferrier, **Travels in Persia, Afghanistan, Turkistan, and Beloochistan with Historical Notices of the Countries Lying Between Russia and India**, (nşr. H.D. Seymour), New Delhi 2005.

⁷⁰E.E. Bacon, **Obok A Study of Social Structure in Eurasia**, New York 1958.

önce bölgeye gelenlerin kayıtlarına dayanarak Afganistan'daki Moğollar, bu arada Hazaralar ve Hazara boylarına dair geniş bilgi vermektedir.⁷¹ Sosyal ve kültürel meselelerle ilgili bir takım bilgileri hatalı da olsa genel mahiyeti itibariyle Schurmann'ın yazdıklarından en geniş şekilde istifade edilmiştir.

Afganistan'da Hazaralarla ilgili pek çok çalışma yapılmış olmakla birlikte bunların büyük bir kısmı belirli bir ilmi düzeyin üzerine çıkamamış, daha çok bir takım fikirlerin desteklenip yayılması için hazırlanmış, bir başka deyişle propaganda amaçlı yayınlar olmaktan öteye gidememiştir. O sebeple seçici davranılmış ama aynı zamanda Hazara asıllı olan Hüseyin Ali Yezdani,⁷² Seyyid Asker Musevi⁷³ ve Hasan Poladi⁷⁴ gibi yazarların eserlerine bütün sakıncalarına rağmen önem verilmiştir. Bunların haricinde gerek Afganistan'ın geneli, gerekse Hazaralarla ilgili müracaat edilen diğer eserler dipnotlarda tespit edilerek bibliyografyada gösterilmiştir.

---

⁷¹ H.F. Schurmann, **The Mongols of Afghanistan an Ethnography of the Mongols and Related Peoples of Afghanistan**, Mouton 1962.

⁷² H. A. Yezdani, **Tarih-i Hezareha**, Tahran 1953.

⁷³ S. A. Musevi, **Hezareha-yı Efganistan**, Tahran 1960.

⁷⁴ H. Poladi, **Tarih-i Hezâreha**, (nşr. A.A. Kirmâni), Tahran 1962.

